

HUKUK FAKÜLTESİNDE BİR AÇILIŞ DERSİ [1]

Prof. Mazhar Nedim Göknil

Her şeyden önce bu açılış dersime huzur ile şeref veren sayın Dekanımız Sıddık Sami Onar'ın, beni sizlere takdim ederken nâciz şahsım ve mesaim hakkında sarfettiği gönül alıcı ve cesaret verici lütufkâr sözlerine candan teşekkürlerimi sunarım.

Genç arkadaşlarım:

İki buçuk yıl süren bir ayrılıktan sonra *Üniversiteye tekrar kavuştuğum* şu anda kendimi mesut ve müteheyyiç hissetmekteyim.

Bir defa hasretini bir türlü gideremediğim *bilgi ve araştırma hayatına* şu anda yeniden katılmış bulunuyorum. Sonra ömrümün bu sayılı olayı Üniversite'nin gelişmesine ve verimini arttırmasına en uygun şekli almakta bulunduğu *mutlu bir zamana* rastgelmektedir. Nihayet, Ticaret Kürsüsü, tahsil çağımdanberi tanıyıp sevdiğim ve meslekî değerini, hocalık kadar bankacılık arkadaşlığımız sırasındaki başarıları sebebiyle yakından bildiğim *Şevket Bilgişin ile bir daha* paylaşacağım.

İtiraf ederim ki bu son noktada duyduğum neşe; bir miktarda endişe ile gölgelenmektedir. Zira Şevket Bilgişin'in irfan ile beslenmeğe alışmış olan bir muhitte temayüz edebilmenin hiç de kolay olmadığını çok iyi bilenlerdenim.

Genç meslektaşlarım,

Şevket Bilgişin ve değerli arkadaşımız Halil Arslanlı ile birlikte tanıtmak ve ileride nasıl işleneceğini öğretmek ödevini üzerimize aldığımız *Ticaret Hukuku, 1946 yılını yaşayan bir dünyanın Ticaret Hukukudur. Bu dünya* (I) numaralı Cihan harbinden sonra büyük inkılâplar geçirmişti; (II) numaralı Cihan harbinin sonu alındığı bu sırada, daha çok derin sarsıntılarla *altüst* olmuş halde dir.

Ama tabiatın bilinmez hangi gizli reaksiyonu hızıyla harekete geçen *gayretli insanlık*, maddî ve manevî viraneyi önce barınılacak duruma getirmeye ve bir taraftan da yeni baştan kurup yapmağa savaşıyor. *Viran-*

[1] İkinci Ticaret Hukuku kürsüsüne çıkış münasebetile Profesör Mazhar Nedim Göknil'in Fakültemiz son sınıf talebesine verdiği «açılış dersi» dir.

nenin maddesi, umulduğundan çabuk doğrulup düzelebilir. Fakat temelinden sarsılan, hatta yer yer yıkılan *cemiyet nizamı* nasıl tesis olunacak?.

Acaba milletler eskisi gibi müstakil hükümler varlıklar halinde mi yaşayacaklar... Yoksa (bugünkü imha vasıtaları gözönüne alınarak yaşamın harp etmemekle kaim olduğu mülâhasasıyla) tıpkı fertler gibi *bütün* lehine bazı haklarından feragat bahasına aralarında *topluluk* ve *birlik* mi kuracaklar?.. Böyle olduğu takdirde âme hukukunun bir çok temel prensiplerinde ne gibi değişiklikler olacak ve her cemiyet kendi *rejim* ve *idare sistemine* ne gibi şekil ve istikamet verecek?

Acaba istihlal, istihlak, mübadele ve tevzi işleri... Bunca münakaşa konusu olan *değer, para* ve *iş davaları* nasıl düzene konacak?

Bunlar az çok belirli hale geldikten sonra meselâ *taciri* kendi âleminde dilediği gibi çalışan ve serbest teşebbüsü ve yaratıcı ihtirası ile hem şahsına hem de cemiyete faydalı olan zarurî bir unsur mu sayacağız? Yoksa... *işletme* ve *umumî menfaat* görüşünü üstün tutup fertleri ancak teşkilâtlanmış ve öylece renk ve vazife almış birer cemiyet çarkı mı sayacağız?

Rekabeti teşvik mi edeceğiz yoksa... ortadan kaldırmağı mı doğru bulacağız?

Şirketler, ticarî faaliyetin ve sermaye kümeleşmelerinin bel kemiğini teşkil etmekte devam edecekler mi, yoksa... Yerlerini, müstakbel dünya nizamının yaratacağı (hattâ örnekleri şimdiden peyda olan) başka uzviyetlere mi terkedecekler... Yahut da, bunları *serbest iradeler çoğunluğunun* mu, yoksa... *Cemiyet icap ve direktiflerinin* mi zoru altında yürüteceğiz?

Ticarî senetler, carî hesaplar, ticarî temsilin çeşitleri, gittikçe *güdümlü* bir ekonominin ve *devletleştirilmiş bir bankacılığın* günlük direktifine göre mi yoksa ferdî münasebetlerin tabii akışına göre mi ayarlanacak?

Sigortalar «Edward Loyd» un kahvesinde olduğu gibi yalnız müteşebbislerinin irkilmez *temiz ohtâkiyle* mi düzenlenecek yok... Cemiyetin artan alâkası ardından gelen *devlet zihniyet ve disiplinine* mi ayak uyduracak?

Kara, deniz ve hava nakliyatı arz ve talebin meddi cezirine göre *liberal mukavele ve âdetler hukukuna* mı yoksa o da, (enternasyonal mahiyetine ve bu kadro içinde kalmasına rağmen) *dünya birliğinin çoğunluğu menfaatlerine* göre mi idare olunacak?

Armatörün ve uçak ve radyo işletmelerinin hukuki durumlarında dahili *hukukun hissesi* ile *dünya âme menfaati hissesi* hangi telâkkiye daha çok yer verecek şekilde tayin olunacak?

Hattâ hazine ile vergi mükellefi, iş sahibi ile işçi, kiracı ile mal sahibi münasebetleri ne şekilde düzenlenecek? Ve genel olarak *mukavelelerin*

serbestliği prensibinin çoktan sırttan tatbikatı ne yolda ıslah edilecek?...

Bu sualleri sormaktan maksadım kehanetler yapmak yahut fikir spekülasyonlarına kalkışmak değildir. Maksadım, sadece 1946 ve daha sonrası ticaret hukuku kaidelerinin (bütün modern hukuk kaideleri gibi) yeni nizama temel teşkil edecek fikir cereyanlarına göre ayarlanacağını belirtmektir.

*Zaten bütün bu meseleler (ve daha bir çokları) bugün nizamsız ve başı boş değildir; her biri iyi kötü bir şekle veya kaideye bağlıdır... ve bu kaidelerin nelerden ibaret olduğunu öğrenmek yarını anlayabilmek ve hazırlamak için esastır. Hattâ bu kaideleri tetkik ederken bunların da zamanımıza kadar sürüp gelen fikir *évolution*'larının izini taşıdıklarını sezmemek zor olmayacaktır. Ancak bugünkü hukuk nizamı daha (I) numaralı Cihan harbinden sonra sarsılmıştır. Çünkü sosyal nizam sarsılmıştır. Bir müddet her millet yer yer bunun sıkıntılarını çekmiş, çarelerini münakaşa etmiş ve sonunda bir kısmı: «buldum» sanırken ve diğeri de bulunan formlardan ziyade kendi bulduklarının tesirine inandırmak isterken (II) numaralı harp çıkmış ve bildiğimiz neticelerle davaların çoğunu yeni baştan ele almayı gerektirecek bir kargaşalık yaratmıştır.*

*Hattâ belki de II nci dünya savaşı birincisinden sonra ortaya atılan *kurtarıcı formüllerin* kundakladığı bir yangından başka bir şey değildi... Belki de her iki cihan savaşı ve onları takip eden ıztırapların hepsi yarının nizamına gebe olan insanlığın devamlı kıvranmalarından ibaret!..*

Muhakkak olan bir şey var ki o da bugün sosyal nizamın yeniden kurulması için dayanılacak ana prensiplerin neler olması lâzım geleceğinde insanlık birbirine tamamen zid *iki felsefe, iki telâkki* karşısındadır. Mümkün olduğu kadar genel alanda kalabilmek için:

I — Birine cemiyetçi telâkki,

II — Diğerine ferdiyetçi telâkki

Diyelim.

*Cemiyetçi telâkkinin komünizm ve faşizm gibi keskin iki tecrübe ve tezahür halinde indifalarına aldanıp da bunu muayyen cemiyetlerin kendi tadihlerine hâs, geçici siyasî ve içtimai olaylar sanmak hatâlı olur. Hakikatte cemiyetçi telâkki, *makine devrile* ortaya çıkan ekonomik ve sosyal davalarla hemen *birlikte* peyda olmuş ve doğduğu zamandanberi artan bir hızla zihinleri ve muhitleri kaplamıştır. II nci Cihan harbinin *arifesinde* yalnız Komünist Rusya ile Faşist İtalya ve Nazi Almanyada ve daha bir çok orta ve küçük topluluklarda değil liberalizmin kaleleri sayılan Fransa, İngiltere hattâ... Birleşik Amerikada bile devlet müdahale ve mürakabe sahasının birer miktar genişlediği gözden kaçmıyan bir gerçek olmuştur.*

Son harp, *demokrasinin* kati zaferile neticelenince çoğumuzda bunun ferdiyetçi liberalizminde zaferi demek olacağı gibi bir zehab hasil oldu. Ama olaylara dikkatle bakılınca görülüyor ki cemiyetçi telâkkiyi en müfrit şeklinde temsil eden Sovyetler Birliği de galipler arasındadır. *Fazla olarak eski kanaatlerinden ayrılmak şöyle dursun tesir ve nüfuzlarına tâbi bütün bir câmia ile bir arada modern demokrasinin % de % cemiyetçi telâkkili ideolojisini* hem kurmakta hem yaymaktadır. Sonra harpten, (istilâ görerek ve proleteryası artarak) çıkan milletlerde birbiri ardınca girişilen intihaplar, hep programları cemiyetçi telâkkiye (kâh itidalle kâh şidetle) iltifat eden fırkaların çoğunluğu kazanmalarile neticeleniyor.

Hattâ bazılarında büyük banka, endüstri, maden ve ziraat gibi alanlarda *devletleştirme* hareketleri bile belirmiştir.

Şunu da unutmamak lâzımdır ki cemiyetçi telâkki ne komünizmin ne de faşizmin inhisarında olan veya bunlarla kaim olan bir cereyandır. *Cemiyetçi telâkki (daha ziyade) yeni şartlarla karşılaştıkça bunlara uya-bilecek yeni bir nizam kurmak zorunda olan ve bunun için bir yol arıyan insanlık ve medeniyetin tarihi tekâmül seyrile (kâh tedricen, kâh şiddetli ve inkılâpçı sarsıntılarla) ulaştığı bir inanış ve ayarlayış şeklidir.*

İnanışın temeli: hayat yarışını kazanmak zorunda olan milletlerin şimdi birer *ekonomik birlikler* sayılacakları ve böyle topluluklarda hiç bir *değerin* veya *gücün* başı boş bırakılarak israfına cevaz verilemeyeceği çünkü zararının münferit kalamıyacağı ve binaenaleyh yeni cemiyet nizamında *genel menfaatin kişi menfaatine* üstün tutulması gerektiğinden ibarettir... Realitede böyle olacak ki (şu veya bu şekildeki ifrathı *tecellileri* veya *suiistimalleri* bir tarafa bırakılırsa) «fikir» in kendisi her şeye rağmen yol maktadır.

Bu hareketin şimdiye kadar muhtelif milletlerin hukuk telâkkilerinde yarattığı değişiklikler hakkında çok şey yazıldı ve söylendi. Vaktin müsaadesizliği dolayısıyla ben size türkçe olarak mevzuda en çok istifade ile okuyabileceğiniz bir kaç kaynağın bir listesini sunmakla iktifa edeceğim. Listeyi teşkil ederken sıkılmadan okuyacağınız kısa etüdlerden baret olmasına dikat ettim.

[1] Türk Hukuk Kurumu konferans ve yayınlarından:

Sıddık S. ONAR:

Devletçilik ve İdare Hukuku.

Şevket BİLGİSİN

Ticaret serbestisini tahdit edici âmillerin hukuk bakımından tetkiki.

Ticaret Şirketlerinde murakabe prensipleri.

Ticari ve Sinal Hukukun tekâmülü ve istikbali.

Ferdiyetçi telâkiye gelince bunun yeni bir şey olmadığını hep biliyorsunuz. Çünkü yirminci asra kadar hemen bütün dünyanın nizamı bu telâkiye göre kurulmuş gidiyordu.

Yalnız şu var ki *köhne* ve *yıpranmış* diye gözden düşen veya düşürülen bu nizam İngiltere ve Birleşik Amerikanın geçirdiği imtihandan ve kazandığı eşsiz muvaffakiyet ve prestijden sonra bir cemiyeti *geri götürücü* olmaktan ziyade *yaşatıcı ve daima zinde ve kuvvetli olarak geliştireci unsur* olmak iddiasile yeniden ortaya çıkmaktadır.

Şimdi kendini hem müdafaa etmekte hem de yeniden âmmenin rağbetine arz etmektedir.

Ferdiyetçi telâkkilerin, bir yönden de kapitalizmin müdafaasına müncer olmasından doğan zâfi sebeble, proletaryası nisbetinde cemiyetçi telâkkileri kökleşen Avrupa ve Asya muhitlerinde rağbeti sağlayabilmesindeki müşküller meydandadır.

Buna mukabil, ferdi her türlü hürriyetin, cemiyetçi telâkkiler karşı-

Ali Fuat BAŞGİL

Klasik ferdi hak ve hürriyetler nazariyesi ve muasır devletçilik sistemi.
Türk İsci Hukukuna giriş.

Ali Rıza TÜBEL

Kanun Hâkimiyeti Prensibi.

E. Hirsch

Devletçilik ve Ticaret Hukuku.

Ticaret Hukukunda yeni temâyüller.

August EGGER - Hıfzı VELDET

Sosyal Medeni Hukuk veya bugünkü Medeni Hukukta Cemiyet ve Fert.

Ferit AYİTER

Yeni Alman Hukuku.

Btem MENEMENCİOĞLU

Sosyal Hukuk ve Tamamiyet Nazariyesi.

F. NEUMARK

Devletin Fiat Tesekkülüne Müdahalesi.

H. Lögra - Cahit UGUZOĞLU

Tarihin seyri içinde mülkiyetin tekâmül safhaları.

Ed. Lambert - Osman NURİ

Sosyal ilim ve arsiulusal ilim olarak Hukuk.

Roberto Scheggi - Sabri ERMAN

Y. İtalyan Medeni Kanununa göre Ticaret Hukukunun Ana Hatları.

Mazhar N. GÖKNİL

İleri Hukuk: Nisan, Mayıs, Haziran 1934 de (ÜLKÜ) de intisar eden üç konferans.

sında maruz kaldığı sayısız *takyidleri* ve (bazan da... nihai yok olma) riskleri ile ferdi teşebbüsün ve ibda kabiliyetinin milletlerin ilerleme ve gelişmelerindeki müstesna rüçhan ve faziletleri üzerinde durulmağa değer.

Muhakkak ki ferdiyetçi telâkkinin bugünkü anlamı üzerinde en sağlam ve gerçek bilgi Anglosakson ilim ve fikir adamlarının son yazılarından daha isabetle elde edinilir. Ben de bu düşünce ile ferdiyetçilik hakkında en dikkat çeker gördüğüm bazı yeni eser parçalarını burada (tabii çok kısaltılmış halde) nakletmeği faydalı görüyorum.

Önce Frederich: *A. Hayeck'in «Köleliğe Giden Yol»* adlı kitabından şu satırları okuyalım:

«Hayeck aslan Avusturyalıdır. Şimdi Londra üniversitesinde ekonomi profesörüdür. Ömrünün birinci yarısını *Alman*, diğer yarısını *İngiliz* olarak geçiren bu enternasyonal çapta âlim, sözüne Anglo-sakson âleminin cemiyetçi telâkkiye kendini gitgide kaptırdığı feryadile başlıyor ve diyor ki:»

Almanyayı batıran âmiller şimdi İngiltere ve Amerikada tesirini yapmaktadır. Anglo-sakson âleminde de «devlete tapma» alıp yürüyor, «kaçınılmaz takyidler» e tevekkel ile boyun eğiliyor, «teşkilatlanma» (moda tâbirile) plânlaşma zaafı artıyor, ekonomimizin güdümlü olarak idaresinden, *rekabet sistemi* yerine *plânlı iktisadın* konmasından bahsediliyor.

Tıpkı Almanyada olduğu gibi kimse tehlikenin mahiyetini kavrayamıyor; *Faşizm ve Nazizmin* sosyalistliğin bir reaksiyonu değil, sosyalist telâkkilerin tabii ve mukadder bir neticesi olduğunu ve... Almanya'da liberalizmi faşizmin değil - bundan hayli evvel - sosyalizmin öldürdüğünü bilen pek az...

Zannediliyor ki kişileri, ferdiyetçi sistem içinde haiz oldukları «kuvvet» den mahrum ederek bu *güçü* cemiyete devretmekle «kuvvet» in hâkimiyeti önleniyor. Unutuluyor ki bu *güçü* bir *plânın* hizmetine vermek demek, *kuvveti* sonsuz nisbette arttırmak demektir. Rekabet sistemi ise insanın başka insanlar üzerindeki kudretini dağıtmak suretile asgarî hadde indirebilen yegâne sistemdir.

Ferdiyetçi telâkkiye göre ise, insanlar kendi yaratılmış kabiliyetlerini serbestçe geliştirebilmelidir. Bu felsefe önce Rönesans ile doğdu ve yayıla yayıla garp medeniyeti dediğimiz mamureyi yarattı.

Endüstriyel hürriyetin *modern ilme* yol açması ve bilgili kişinin (kâr ve zararı kendine ait olarak) paralı bir başka kişi tarafından desteklenmesi sayesinde ki bu bilgi son 150 yıl içinde dünyanın çehresini değiştiren eşsiz teknik ilerilemeleri sağladı.

Bugünkü demokrasilerde çoğunluk hâlâ sanıyor ki sosyalizm ile hürriyet birbirile birleşebilir... Düşünmüyorlar ki son nesillerin büyük Utopyası olan demokratik sosyalizm imkânsız bir şey olmakla kalmıyor,

bilâkis onun gerçekleşmesine çalışıldıkça bambaşka bir şeye... hürriyetin mahvına varılıyor.

İnsanların devleti kendileri için cennet saydıkları nisbette, devlet, bu insanların cehennemi olmuştur! Ferdîyetçi telâkkiye göre *plânlaşma*-nın hoş görülmeyişi demek meşhur «birakınız yapsınlar» haline tarafdarlık demek değildir. Liberal zihniyete göre insanlık gayretlerinin koordinasyonunu sağlamanın en iyi çaresi rekabet kuvvetlerini harekete getirmektir. Liberalizm rekabete, sadece metotların en iyisi olduğu için değil aynı zamanda «otorite» nin müdahalesine meydan vermeyen yegâne metot olduğu için sarılır.

Serbest rekabet sisteminde de, *devlet müdahalesine* konu olacak şeyler yok değil... İş saatlerinin tahdidi, sağlık tedbirleri, sosyal hizmetler, ormanların yok edilmesini, hileyi, monopolleri önleyici tedbirler bunlardandır. Ama ne eski hukuk kaideleri ne de şimdikiler bu ihtiyacı çerçeveleyecek gibi değildir; yenilerine ihtiyaç var...

Toplu ve *cemiyet halinde plânlaşma*, iyi bir tetkike tâbi tutulunca hiç te mürevviçlerinin inandırmak istedikleri gibi bir *zaruret* değildir. (Birleşik Amerika hükümeti) milli iktisat komitesinin raporu bunda şüphe bırakmamaktadır. (Hayek burada rapor metnini tekrarlıyor).

Diğer taraftan plânlaşmanın yalnız ekonomik hürriyetimizi kayıt altına alıp diğer alanlarda hürriyetimize hiç dokunmayacağına asla inanmamalıdır. Çünkü ekonomik hayatımızı düzenleyecek plânların dolayısıyla ihlâl edemeyeceği hürriyet yoktur.

Güdümlü ekonomi taraftarları böyle rejimlerin insana muhtaç olduğu hayat ve maişet teminatını sağladığını söylerler. Elbette insan maişet kaygusundan vareste kaldığı nisbette hürdür. Bunun bir asgarî kısmı var ki, ileri ve erkin memleketimizde tatbik edilmesini hep isteriz. Mesele: *Herkese bir lokma ve bir hırka*, birer barınak, hastalığa veya işsizliğe karşı sigorta... Fakat bundan ötesine devletin karışarak meselâ muayyen mesleğin kazancını, fiyatlarını, maliyetlerini ve saireyi tesbite kadar varması bambaşka bir şeydir.

Diğer taraftan risk göze alıp iş yaratan ve bu suretle kazananlara karşı takındığımız tavır da dikkat çekicidir. Gençleri gitgide ticarî bir teşebbüsü *şerefsiz bir meslek* ve kazanmayı *gayrı ahlâkî* sayan ve 100 kişiye iş vermeği *sömürme* fakat aynı 100 kişiye kumanda etmeği *marifet* bilen bir hava içinde yetiştiriyoruz. Anglo-saksonlar büyük *Franklin*'in şu sözlerini unutmamalı:

«Az buçuk ve muvakkat bir emniyeti satın almak uğruna esaslı hürriyetini feda edenler ne emniyete ne de hürriyete lâkayıttırlar.»

Şimdi size Birleşik Amerika ticaret odaları başkanı *Erich Johnston*'un Sovyetler Rusyasında devlet endüstri temsilcilerine hitaben verdiği bir nutuktan bir kaç parça nakledeceğim. Amerikanın en dikkate değer kâfalarından biri olan *Johston*'un bu nutkunun (nükte, zarafet ve zekâ ve kendi tezini kavrayış bakımından) tam metnini değil, belki en canlı taraflarını bile feda edeceğime müteessirim.

«**Ekonomik ideoloji** bakımından, diyor *Johston*, memleketim, sizinkinden sade farklı olmakla kalmıyor. Herhangi başka memlekettten daha farklıdır. Siz dünyanın en devletçi, en iştirakçi kafalı milleti, biz en fazla ferdiyetçi milletiyiz ve... efendiler sakın aldanmayınız... böyle de kalmak niyetindeyiz

Avrupa memleketlerinin çoğunda demiryolları, telgraf, telefon, radyo, (sizdeki gibi) devlet malıdır. Bütün bunlar Amerikada, şahıslar elindedir.

Çok yerde Devlet, iş adamlarının karteller halinde kümeleşip piyasaları bölüşmek ve fiyatları tutmak teşebbüslerine ses çıkarmaz, hattâ destekler... memleketimde bu bir suçtur.

Müsaadenizle biraz şahsımdan bahsedeyim, benim kendi iş yerlerim küçük çaptadır. Benim büyük şirketlerde alâkam yok. Onlarla tek alâkam onlara rekabet etmekten ibarettir. İşte hemen bütün Amerikalıların istediği budur: Öyle bir Amerika ki içinde küçük adam istediği gibi ve dilediğine rekabet edebilsin... Yani her zamandan ziyade ve daha samimî bir şekilde kapitalist bir Amerika!

Diyeceksiniz ki işçi sınıfı olsun, Amerikada bu kapitalizme karşı isyan etmiyor mu?

Ben 2000 işçi kullanırım, bunlar (Unions) lara yani sendikalara mensupturlar ve hence mensup olmak haklarıdır da... Amerikada böyle 13 milyon (Union) mensubu var ki 200 kadar sendikaya bağlıdırlar. Bunlardan hiç biri intihaplar sırasında meselâ istihsal vasıtalarının veya işletmelerinin cemiyetleştirilmesini istememiştir! Bakınız Amerikan komünistlerimizin emekleri ne kadar boşa gidiyor...»

* * *

Şu Amerikan belgesi de kayda değer: *Emrey Reves*'in *Sulhun anatomisi* adlı eserinden alınmıştır. Eserin asıl amacı birleşmiş dünya devleti fikrini müdafaadır. Fakat bir kaç fikirde Amerikan fertçilik telâkkisini iyi aydınlatıyor:

İdealimiz diyor, E. Reves, demokratik bir devlettir. İçinde yaşamayı istediğimiz devlet bize azamî ferdî hürriyeti sağlıyanıdır. Fakat asrımızda endüstriyel ilerilemeler eski milli devlet telâkkilerini zaafa uğrattınca bunlar devleti desteklemek için türlü methodlara baş vurdular. Dünyanın

çoğu yerinde öyle bir cereyan başladı ki tamamen ferdi hürriyetin yok edilmesine doğru gidiyor. Almanya, İtalya ve İspanyada bu iş totaliter devletin yurddaşların *hayatlarına kadar tasarruf* etmesine vardı. Birleşik Amerika, İngiltere ve Fransada cereyan daha yavaştır, daha tedricidir... Ama bu kadarı da arzumuz hilâfınadır.

Bununla beraber dışarıdan harp tehlikesi, içeriden de ekonomik kriz ve işsizlik tehlikesi tazyiklerine devam ettikçe millet, günlük hayatına biraz daha devlet müdahalesini kabul zorunda kalıyor... Böyle bir sistem içinde **hürriyet** olamaz.»

* * *

Amerikan Umumî Efkârını Derleme Enstitüsünden:

William Lydgate

«*Amerikan milleti ne düşünüyor?*» adlı eserinde, ferdiyetçi telâkkiye Amerikada inanış nispeti hakkında şu önemli malûmatı veriyor: «Demokrasi muhabbeti Amerikalıların sınıf mücadelesi bahsinde hürriyetini garanti ediyor. Son yoklamalarda - hattâ bu yoklamanın *vergi için* olmasına rağmen - beyana davet olunan Amerikan işçilerinden 9/10 u kendi kendilerini *orta sınıf* diye vasıflandırmışlardır. Bu telâkkinin Amerikan zihniyetinde derin tesiri vardır, Çünkü umumiyetle *ihtilâllerin yakıt maddesi* vazifesini gören «*kendini ekonomik anlamda ezilmiş sayma*» hissini bu sınıfta duyulmadığını gösterir.

Oxford Üniversitesi profesörlerinden *C. Y. Hitchin*:

«*Amerikanın Ekonomik Gücü*»

hakkındaki kitabı İngiliz halkına Amerikayı tanıtmak için yazılmıştır. Fakat şu birkaç satırı konumuzu iyice aydınlatacak berraklıktadır:

Amerikan umumî efkârının önemli bir kısmı, çiftçi ve işçiye yardım, tasarruf sahiplerini himaye, toplu iş mukavelelerini düzenleme ve yoksulluğu giderme için Federal Hükûmetin ekonomik işlere müdahale etmesi icap ettiği fikrindedir. Ama bunu mübalâğa etmemeli: İstatistikler, 1920 de hâkim olan ferdiyetçiliğin ve iyimserliğin kaybolmadığını gösteriyor. Amerikalı halk çocuğu kendini orta sınıftan sayıyor. Bu adam işe kendi hesabına gitmeyi istiyor, iş verenle işçinin menfaatlerini birbirinden ayırmıyor. Umumiyetle hususî teşebbüsleri hükûmet işine tercih ediyor. Hattâ son bir yoklamada gençlerin 3/5 inin (her an %50 nisbetinde işinden olmak pahasına da olsa) yüksek kazançlı işte çalışmayı, tamamen sigortalı fakat mütevazı gelirli işlere tercih etmekte tereddüt etmedikleri görülmüştür».

* * *

Şimdiye kadar naklettiğim az çok su katılmamış ferdiyetçilik teza-

hürlerine rağmen ferdiyetçilik kalesi olan Birleşik Amerikanın da fikirlerinde cemiyetçi telâkkiye okşayan değışiklikler gözden kaçmıyacak gibidir.

Bakınız Amerikan tarihçilerinden *Stephan Vicent Benet* yazdığı kısa ve sübjektif «*Amerika Tarihi*» adlı kitabında ne diyor:

19 uncu asrın akışını takip edenler bunun böyle sürüp gideceğini ve gittikçe gelişen *tröst*lerin ve *Pull*'lerin bir gün «super-trust» te inkılâp edeceğini ve *milyar efendinin* memleketi hükmü altına alacağını sanabilirdi. Böyle bir şey gerçekleşmedi.

Bilâkis halk, kendi kendine sormağa başladı: Neden?... Neden çocuklar fabrikada çalışsın, neden işçiler teşkilâtlanmasın, çok para kazanmak muhakkak fazilet midir? Hükümetlerimiz neden iyi işlemiyor? Eski Amerikan ideali — ... Şu,

«Servetin küçüğünü ve... bir miktar da yoksulluğu hoş görme» geleneği ne oldu? Bu koca endüstri mekanizması neye? ve bunun kârını elde eden, zevkini paylaşan kimler?

İptida bunları soranlara hayalperest dendi, gülündü... Fakat *filcır* yürüdü ve memleket nizamında ciddi değışiklikler halinde belirmeğe başladı.»

* * *

Tanınmış muharrir ve fikir adamı *Walter Lipmann*'ın:

«*Birleşik Amerikanın Dış Siyaseti ve Harp Amaçları*»

adlı kitabından aldığım şu sözler de daha az düşündürücü değildir:

Yirminci asırdan sonra — diyor *Lipmann* — Amerikalıların işleri bozuldukça çekilip yeni bir hayat kurabilecekleri *garp* (garbî Amerikanın zengin ve engin bâkir toprakları) artık yoktur, onun için zamanımız Amerikalısı çöküntülü krizlere, bunların doğurduğu iflâslara, işsizliğe ve mevduat kayıplarına, eskisi gibi «Allahın takdiri!..» yahut da «beşerî kudret ve iradeyi aşan ekonomik kanunlar..» in tecellisi gözile bakmıyor. Yaşadıkları yerde *çalışmak* veya komşudan *dilenmek* zorunda kaldığını gören insanların çoğu «bırakınız yapsınlar..» telâkisini ve prensibini kabul edemezler... Ellerinde *intihap hakkı* var... Onu elbette kullanacaklar ve tek başlarına halledemedikleri davaların haline girişmesini hükümetten isteyeceklerdir.»

Görülüyor ki kısmen Avrupadaki sebeplerin aynı ile kısmen de yeni dünya meselelerinin kendi hususiyetleri zoriyle liberal Amerika efkârında, yeni cemiyet nizamının eskisi gibi kalması düşüncesini hoş ve mümkün görmiyenler az değildir. Böylece münakaşa bazan şiddetini arttırmakla beraber bir taraftan da fikirlerde ve günlük vazifenin verimli akışında insan topluluğu idare eden iki başlıca telâkkiye:

yani: cemiyetçi ve
ferdiyetçi

telâkkileri biribirile uzlaştırarak insanlığı bunlardan herbirinin cevherinde saklı olduğuna şüphe olmıyan müspet, kurucu ve yapıcı kuvvetlerden faydalandırmağa doğru yol alınmaktadır.

* * *

Şimdi size son olarak nakledeceklerim bunun canlı delilini teşkil ederler:

a) Cornell Üniversitesi profesörlerinden *Carl. L. Becker*:

«Daha iyi olması istenen dünya ne dereceye kadar yeni
ve farklı olacak?»

adlı kitabında diyor ki: «Son asırda sosyal ve politik meseleler ile insanların bunlar hakkındaki düşünceleri hayli değişti...

Değişme, bağımsız ve hudutsuz hususî teşebbüsten hususî teşebbüslerin devlet tarafından nizamlanmasına doğrudur.

* * *

Becker, bundan sonra yeni telâkkinin dört sistemde şekilleştiğini ve bunların:

Sosyalizm
Komünizm
Faşizm
ve Sosyal Demokrasi

diye isimlendirilebileceğini anlatıyor ve aralarındaki başlıca farkın devlet müdahalesinin derece ve kesinliğinde olduğunu izah ile şunları ilâve ediyor:

Bu kollektivism şekillerinden biz Amerikalılar hangisini istiyoruz?... Hiçbirini istemediğimizi söylemeğe bile lüzum yok. Ama... bunlar teknikleşmiş cemiyetimiz tarihinin zamanımızda bize ibram eylediği şekillerdir. Ve... bunlardan birini kabule mecburuz.

Hal böyle olunca Birleşik Amerika milletinin ezici çoğunluğu muhakkak ki *faşizm* ile *komünizmi* seçmiyeceklerdir. Hattâ *sosyalizmin* de iştahlı çıkmıyacaktır. Ama şunu da belki ilâve bile zaittir ki, millet, *sosyal demokratlığı* (müellif bununla *ferdiyetçiliği* esas tutmakla beraber lâzım olan yerde devlet müdahalesini murat ediyor) şimdiye kadar alıştığı demokratik yollardan giderek gerçekleştirme işine daha çok ciddice ve akılcıca özenmezse hiç istemediği *diyer kollektivisme* şekillerinden birini kabullenmek tehlikesine düşecektir.

Hattâ *komünizmden* ziyade *faşizme*... Çünkü bu işe memleketimizde büyük olan komünizm antipatisi yardım edebilir.

Bir diğer delil:

b) *Readers Digest* dergisinin Kasım 1945 tarihli sayısında; *William Hard*'ın çok enteresan bir yazısı var. Bundan öğrendiğimize göre:

Amerikan Cumhurreisi iş sahipleri ile işçi (Union) ları arasında barışı ve işbirliğini sağlayacak esaslı bir kanun projesinin prensiplerini hazırlamak için büyük bir şûra davet etmiştir. Bu toplantıda şimdiye kadar muhtelif kanunlarla devlet müdahalesine kısmen konu teşkil ettiği halde halledilememiş olan *kollektif mukaveleleşme, herkese devamlı ve kâfi iş temini* gibi davalar görüşülecektir.

Fakat ferdiyetçi ve müteşebbis Amerika zihniyeti tekaddüm etmiştir. Biraz evvel bahsettiğim meşhur Yohnston ile tanınmış iki sendika lideri aralarında toplanarak patron ile işçinin karşılıklı münasebetlerine düzen verecek (4) maddelik bir *temel yasa (Şart)*, imzaladılar İtalyanın Karta del Lavorosu gibi *tepeden inme, ilâhî emir* şeklinde değil, iki tarafça, gönül rızasile ahdaşılan hususlar şunlardır: a) sendikaların toplu iş mukaveleleri çerçevesinde bu mukavelelerin *gerçek tarafını* teşkil etmelerine idare (yani patron) karıştırmayacak, b) idarenin işi dilediği idare hakkına da sendikalar karıştırmayacak, c) âzamî istihsal ile tekniğin en ileri hamleleri teşvik olunacak, ç) kişinin işsiz kalma tehlikesini önliyecek *genel ve millî* mahiyette bir *plânlaşmaya* patronlar muzaheret edecekler.

Önemli iş yerleri bu hususî yasayı şimdiden kabul etmiş bulunuyorlar.

* * *

c) *Yine Readers Digest*'in Şubat 1946 sayısında *Stanley High* anlatıyor:

Acaba işçi rejimi, serbest İngiliz endüstrisi için Karl Marx'ı hoşnut edecek *ne türlü bir cenaze merasimi* hazırlıyor?... diye kalkıp İngiltereye gittim. Bir de ne göreyim: İşçi, İngiliz teşebbüs ve istihsalini gençleştirmek ve hızlandırmak için patronlarla elele vermiş, şerik imişler gibi çalışmıyorlar mı?

Stanley High'in bütün anlattıklarını ve çoğu kansız ve sade gönül rızasile elde edilmiş başarıları burada tekrara imkân yok. Anlaşıyor ki bir çok endüstrilerde işçi, *kendi âtisinin ve refahının önce endüstriyi krizden kurtarmak ve cihazları yeniliyerek ileri götürmek* olduğunu kavrayarak kendi iştekleriyle iş müddeti, gündelikler, ve âzamî istihsal kontrolü meselelerinde esaslı fedakârlıklara katlanmışlar...

Devlet müdahalesi mevzuunda işçi partisinin tanınmış lideri *Morrison* da durumu şöyle hülâsa ediyor:

Milletin çok daha *yüksek bir gelire* ihtiyacı var... Millet devamlı iş, büyük ölçüde ihracat, elverişli istihsal istiyor... Biz de bunları sağlaya-

cağız! Bunun için milletin büyük endüstriye yürüyüş emirleri vermesi lâzımsa millet bunu vermelidir. Önemi olan neticedir.

Biz devletleştirmeyi devletleştirdi desinler diye... veya fırka umdesi diye... değil, milli kaynaklarımızın âmme menfaatine en verimli şekilde işletilmesi için ele alıyoruz. Şayet bu gayeyi yalnız ve münhasıran devletleştirme sağlayacaksa onu tatbik ederiz - ama bu iş yalnız hususî müteşebbisin harcı ise hususî teşebbüse dokunulmaz.»

* * *

ç) Son bir misal: Dergilerde okuduğumuza göre, Birleşik Amerika hususî bankaları aralarında bir andlaşma yaparak yepyeni bir çığır açmışlardır.

Bundan sonra küçük müteşebbisler: meselâ stok yapacak dükkâncı, atölyesini modernleştirecek mütevazı tacir, yeni makine alanlar, yeni bir icadı tatbik peşinde koşanlar, lokanta, radyo tamirhanesi, garaj açacaklar, bir bankaya başvururlar da mahallî banka muhtaç oldukları krediyi veremezse (ki liberal bankacılığın garanti vesaire düsturuna göre ya hiç veremez yahut kısıntı verir...) derece derece daha büyük bankaları imdadına çağırıyor ve (tıpkı sigortacılıkta olduğu gibi) meslekî riskleri yüzde hesabı bir çok bankalar arasında taksim olunuyor.

Bu işi küçümsememek ve hele milli bankacılığımızda örnek almak lâzımdır: Çünkü Amerikalıların %45 i bu çapta küçük müesseselerde ekme paralarını kazanıyorlar!...

Bankacıları tahrik eden şüphesiz iş ve teşebbüs fikridir. Ama hükümet de aynı işi yapmak üzere (5) milyar dolar sermayeli bir (ufak işleri kredileme - yani bir nevi halk bankası) kurmak üzere olduğuna göre, devletin müdahale teşebbüsünün bu hayırlı hareketi doğurmağa veya hızlandırmağa hayli yardım ettiğini de kabul etmek icap eder.

* * *

Ferdietçilerin kendilerine kıtamızda en yakın gördükleri memleket «İsviçre» dir.

Edwin Muller adlı bir Amerikalının, *The American Mercury* adlı Amerikan mecmuasında naklettiklerinden aldığım şu birkaç satır ferdiyetçi telâkkinin eski dünyada da bazı imanlı köklerinin sökülmiş olmaksızın uzak bulunduğunu gösteriyor:

«Zamanımızda hayli yayılan bir nazariyeye göre - diyor Muller - ferdiyetçilik milli refah ile bağdaşamazmış, refah istiyorsak hürriyetimizi bu refahla mübadele etmek zorunda imişiz ve devlet müdahalesi ile endüstrinin merkezden kontrolü gittikçe arttırılmalı imiş!.. Ama İsviçreliler serbest rekabet esasına dayanan ekonomiden vazgeçmemişler... (harp hariç) milli ekonominin idaresini devlete terketmemişlerdir. Çünkü İsviç-

relinin hayat telâkkisi şu sağlam kanaate dayanır: Ferdin kendi kendine yeterliği ve teşebbüsü!. Öyle bir hayat ki içinde her fert kendi «mesale»lerini kendi halleder, kendi kendinden mesuldür, geçimi için daimi surette mücadele eder ve bu geçimini nasıl temin edeceğini bizzat tayin etmekte serbesttir.»

Müller, bundan sonra İsviçrelinin ferdiyetçi düzeninden bazı kısa as-tantaneler sıralıyor: İptida bizi binlerce metre irtifadaki sarp ve kıraç ufacık toprağını tek başına yaşanılır ve geçindirir hale koyan köylüyü tas-vir ediyor ve kişi gayretinin neler yarattığını sayarken - halbuki - diyor: merkezi bir plânlaşma dairesi bu işe karışsaydı muhakkak bu çiftliği daha baştan «işe yaramaz» diye milli ekonomi kadrosundan harice atmış ola-caktı. Bununla beraber köylünün ferdciliği kooperasyona mâni değil - meselâ kooperatifleşmenin faydaları ihmal edilmiyor. Yalnız bu yol «ih-tiyari» dir.

Müller daha sonra şehir ve kasabalardaki işçi hayatını tetkik ediyor. Görüyor ki İsviçrelinin bu alandaki başarısı da daha çok ferdin şahsi irade ve teşebbüsünün mahsulüdür. Bilfarz bu fakir memleketin işçisi Amerikadakinden daha çok iş saatine tahammül etmesinin zaruri oldu-ğunu anlamıştır. Keza başka milletlerin işçisinden daha mahir ve işkûzar olmalarının da bir zaruret olduğunu biliyorlar. Çünkü dünya piyasasında ancak «kalite» sayesinde mevki edinebileceklerdir.

İsviçreli «icat» gayreti bakımından da komşularını geçmek zorunda olduğu kanaatindedir. Birleşik Amerikada Milyon'da senevi (330) ihtira beratı verildiği halde İsviçrede (930) berat veriliyor. Bunların çoğu mü-tevazı iş yerlerininindir. Zaten 10 - 15 işçili mütevazı iş yerleri çoğunluğu teşkil eder.

Carl Marx kapitalist bir sistem içinde zengin mütemadiyen zenginle-şir, fakirin fakrı da mütemadiyen artar, der. Halbuki hem büyük servet kümeleşmesi azdır, hem de İsviçre halk çocuğu müreffektir. Yevmiyeler 10 - 20 dolar arasındadır. 1937 de İsviçre halkının %75 inin bankada bir tasarruf hesabı vardı.

İsviçrenin de bunlara rağmen sosyal davaları ve ıztırapları yok değil. Fakat umumiyetle işçi ve işveren müsavat dairesinde anlaşabilmektedirler.

İsviçrelinin devlet nazariyesi sade kendi kendilerine bakamıyacak du-rumda olanların meselâ çocukları, ihtiyarların, hastaların, malûllerin... işine karışan bir devlet kabul eder:

Mevzuatta merkeziyetten sakınmak, serbest rekabete inanmak, mo-nopollardan kaçınmak ve bir iş monopol mevzuu olabilecekse (demiryol-ları gibi) o zaman onu devletleştirmek, merkezi plânlaştırmaya matuf hü-kümet faaliyetlerine meydan bırakmamak, hulâsa... hürriyet ile refahı bölünmez bir bütün saymak, işte sosyal nizam İsviçre telâkkisi.

Yeni ve ileri dünya nizamının ne olması lâzımgelseceği üzerindeki en son hareketler arasında bilhassa «ferdiyetçi» ieri üzerinde durdum ve bunların çeşitli örneklerini seçip önünüze yaydım. Bunlardan çıkarılabilecek netice: Ferdietçi telâkkinin müstakbel dünya düzeninin kurulmasında kendini ihmal ettirmeğe hiç de niyetli sayılmıyacak bir canlılığı elân muhafaza ettiği ve icap eden yerlerde başka telâkkilere pay bıraktığı veya bunlardan aşu da tedariki ihmal eylemediğidir. Bununla beraber artık hiç kimse liberal ve kapitalist nizamın eskisi gibi muhafaza edilebileceğini iddia etmiyor. Ferdietçi geleneklere dört elle sarılanlar bile asrımız sosyal meselelerinin sade ferd teşebbüsü ve serbest rekabet ve her alanda hudsuz hürriyet ile halledilemeyeceğini kabul etmek zorundadırlar. Daha makul kısmı temsil eden ekseriyetin fikirleri büsbütün düşündürücüdür. Çünkü bunlar - Amerikada dahi harpten önce bir dereceye kadar başlamış olan - hareketin durması veya geri dönmesi değil, *devam edip gelişmesini...* bugünkü şartların kaçınılmaz bir neticesi sayıyorlar.

Şu kadar var ki bu hareket *ferdiyetçi telâkkinin* her sahada tamamen sökülüp atılmasına doğru değil - bilâkis mevcut nizamın ve âmme menfaatinin başka şekilde sağlanamadığı işlerde bu nizamı desteklemeğe ve tamamlamağa doğru yönelmiştir. İleri dünya nizamının en söz götürmez şekli belki bu iki telâkkinin en mesut şekilde bağdaşabildikleri *yerde ve zamanda* doğacaktır.

* * *

İşte genç dostlarım köhne geleneklere göre ticaret hukuku ile münasebet derecesi oldukça münakaşa edilebilecek olan bu konuları sizlere açmaklığım yeni dünya nizamının hangi temeller üzerinde kurulması düşünöldüğünü sezdirmek içindir. Bunları kavradığımız, bahsettiğim eserleri veya daha başkalarını - ihmal etmiyerek - okuyabildiğiniz nisbette yarının ileri hukuk kaidelerini ve bu meyanda: 1946 ve daha sonraki ticaret hukuku prensiplerini karşınızda şekilleşmiş görebileceksiniz.

Türkiyenin kalkınma lâboratuvarlarından biri ve başlıcası olan bu üniversitede size dünyanın oldu bittilerinden ve onu çerçevesiyen fikir hareketlerinden bol bol bahsediliyor ve... edilecektir. *Bir kısmı da kendi kendine gelip sizleri bulmaktadır!* Bence bizlere her ne şekilde ulaşırsa ulaşsın karşılaştığımız her fikri - hoşumuza gitsin gitmesin... - önce meraklı bir kolleksiyoncu - yahut fikir mahsullerinin her türlüşünden haberli olmaktan hoşlanan bir amatör gibi karşılayıp tanımağa çalışmalıyız.

Fakat aziz milletimizin yarınki nizamının nasıl kurulacağı davasını düşünürken bilgili kafalarımızın *mümkün olduğu kadar daha çok*: onun kendi hususî şartlarına, geleneklerine, inkılâbına ve tez elden kalkınmanın onun için bir ölüm-dirim işi olduğuna ve bunu her zaman ferdin teşebbüsünden beklemeğe hiç vaktimiz olmadığına yöneltilmesi lâzımdır.

Ve... eğer bize bol bol sunulan dünya fikir cereyanlarından birini veya bir çoğunu kafamızda bizim davalarımıza intibak ettirir gibi oluyorsak, onun Türk kalkınmasına malzeme olarak katmadan önce soğukkanlı, sabırlı, ihtiyatlı ve titiz bir lâboratuvar adamı gibi her türlü tahlil ve tasfiyeden geçirmeyi her halde ihmal etmemeliyiz.

Mazhar Nedim Göknil